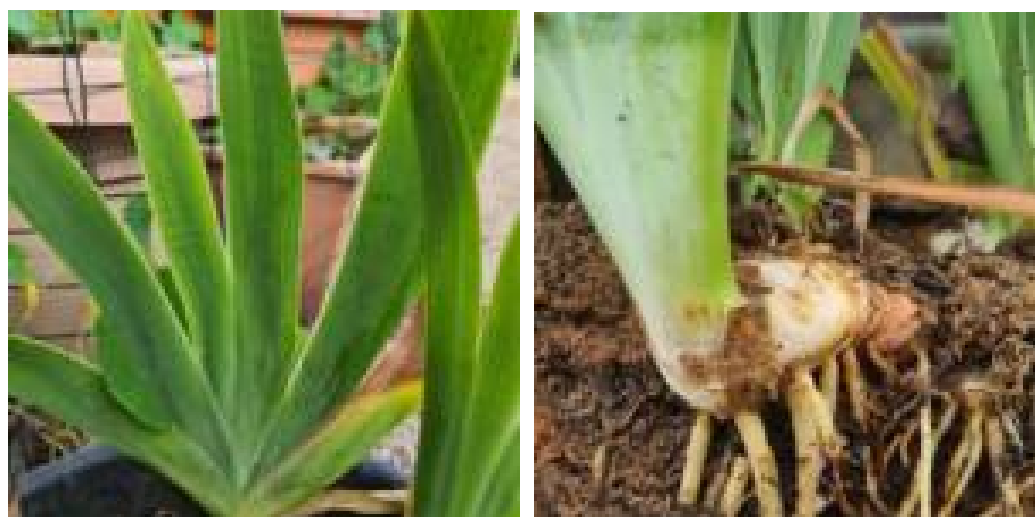

איריס ארם-נהריים *Iris mesopotamica* רב שנתי בעל פרחים תכולים (מאי 2021)

ערגה אלוני

איריס ארם-נהריים (משפחת האירסיים) הוא גיאופיט רב-שנתי גבוה בעל קנה-שורש אופקי (פיינברון- דותן, דנין, 1991), המצוי קרוב לפני הקרקע או חשוף. קנה השורש הוא למעשה גבעול תת קרקעי עבה, קוטרו 3-5 ס"מ, בעל פרקים צפופים ומפרקים. ניצנים מצויים במפרקים ובחזית קנה השורש. הניצנים מאפשרים לקנה השורש להסתעף. הם מצמחים כלפי מעלה עלים דמויי אזמל, ובצד התחתון של קנה השורש מתפתחים שורשים.

איריס ארם-נהריים, מימין קנה השורש, שורשים ועלים. משמאל: העלים מחודדים וארוכים. צילמה ערגה אלוני ©

העלים ישרים שטוחים וחלקים בעלי עורקים מקבילים וקצה מחודד אורכם עד 60 ס"מ רוחבם 2-5 ס"מ (שמידע 2005) ערוכים כך שבסיס העלה הבוגר עוטף עלה צעיר ממני. יחד הם יוצרים מבנה שטוח כמניפה. העלים נותרים ירוקים או מתייבשים בסוף הקיץ (אבישי מ. 1983) מבין העלים מתפתח גבעול גלילי ארוך המתפצל לענפי משנה כל אחד נושא 2-6 פרחים. אין על גבעולי הפריחה עלים אך מצויים חפים (פרגמן-ספיר 2006).

עמוד התפרחת מתנשא לגובה 80-150 ס"מ, נושא כמה פרחים גדולים עטופים מתחל ירקרק השומר על פקע הפריחה. הפרח דו מיני צבעו תכלת-סגול, קוטרו 8-13 ס"מ. בעל 6 עלי עטיף מאוחים בבסיסם לצינור. שלושת העלים בדור החיצוני מוארכים וצרים נטויים מטה. בסיס העלים האלה צבעו בהיר, משורטט עורקים סגולים. במרכזם כתם זקן צהבהב. שלושת עלי העטיף בדור הפנימי בהירים מעלי הדור החיצוני, מורחבים וזקופים, במרכזם

בניצב, עורק בולט. עמודי העלי 3 דומים בצבעם לכותרת, רחבים דמויי מנהרה, ראשם שסוע לשתי אונות. בצד הקעור מתחת לשתי האונות מצויות שתי צלקות דמויות קשקש. אבקנים 3 חבויים ב"מנהרה" (בצד הקעור של העלי). הזירים עבים והמאבקים מוצבים אנכית. השחלה תחתית בת 3 מגורות המכילה ביציות רבות. הפרי הלקט מוארך הנפתח ע"י שלוש קשוות. הזרעים כדוריים מקומטים חסרי גוף שומן (גוף שומן קיים באיריסי ההיכל). האבקת הפרחים נעשית במיני האונקוציקלוס (איריסי ההיכל) שלהם פרחים כהים, ע"י דבורים הבאים ללינת לילה (Sapir, Shmida, Ne'eman 2005) כמו גם ע"י דבורי עץ ואחרות האוספות צוף ואבקה. הצוף **באיריס ארם-נהרים** הוא מועט (ספיר 2021 ע"פ). הדבורים חונות על עלי העטיף החיצוני ונכנסות דרך המבואות שבין עלה העטיף לעמוד העלי, ומתחככות בצלקת וממנה הדרך קצרה למאבק האבקן. במידה ונכנסו עם אבקה יגעו בצלקות ותתקיים האבקה והפרייה (זהרי 1978).

איריס ארם-נהריים, מימין: הפרחים נישאים על גבעולים ארוכים. באמצע: עלי הכותרת של הדור הפנימי והחיצוני. משמאל: החרקים המאביקים נוחתים על עלי העטיף ונכנסים לעלי ולאבקנים. צילום ערגה אלוני ©

איריס ארם-נהריים גדל כאוכלוסיית בר בגליל העליון, בצפון הגולן ובחרמון במדרונות יבשים ועשבוניים. מין זה התפשט באזורים גיאוגרפים בעלי תפוצה מוגבלת ויש הסוברים שבמקורו הוא פליט תרבות (שמידע 2005: (Siljak-Yakovlev 2010). הצמח מצוי ביישובים נטושים והוא שתול בבתי קברות. יתכן שמקורו הוא אסיה הקטנה קרוב לאזור הים תיכוני. המין הקרוב **לאיריס ארם-נהרים** הוא **איריס גרמני** המגודל בתרבות ונחשב כשם נרדף **לאיריס ארם נהרים** (The Plant List). המשותף למינים אלה שהם טטראפלואידים ($2n=48$),

איריס גרמני, המין הקרוב לאיריס ארם-נהריים. מימין: צמח בפריחה בגן נוי. משמאל העלי והאבקן החבוי מתחתיו. צילום ערנה אלוני ©

(Kaššák 2014: Abdel-Samad et al 2016) בעוד איריסי האונקוציקלוס הם דיפלואידים. בדיקות מולקולריות שבוצעו בקבוצה גדולה של איריסיס מלבנון שכללה מינים מקבוצת האונקוציקלוס וגם המינים: **איריס ארם-נהריים ואיריס גרמני**, בוסס לראשונה מיפוי המינים כמינים נפרדים וזוהה הבדל טקסונומי בין שניהם (Abdel-Samad et al 2016). ממינים אלה יצרו בתרבות הכלאות שונות והם מגודלים בגינות נוי רבות בשל גודל ויופי פרחיהם.

הצמח נפוץ באזור מזרח הים התיכון בטורקיה, לבנון וישראל. הוא מתרבה ע"י זרעים וניתן להרבותו ברבייה וגטטיבית עי חלקים מקנה השורש. פרטים אלה (קלונים), זהים גנטית לצמח האם, בעוד שהפרטים המתפתחים מזרעים נושאים גנים של הוריהם ולא מראים אחידות.

מיני ה**איריס** שימשו כבר בעת העתיקה בימי יוון ורומא למרפא. רוב חלקי הצמח רעילים (קנה שורש ועלים) ועלולים לגרום לכאבי בטן הקאות לגירוי בעור או לתגובה אלרגית. גרגירי האבקה שימשו תרופה וגם כתבלין. כיום מייצרים מהצמח שמן אתרי ותרופות לטיפול בדרכי הנשימה וכחומר משלשל (שמידע 2005). מחקר בוטני וביוכימי מביא ידע חדש אודות תרכובות כימיות המצויות בשורשים, בעלים ובפרחים ועל התכולה הכימית שלהם: הם מכילים פלבנואידים פנולים, קווינונים, טאנינים, ספונינים, גליקוזידים, טרפנואידים, אלקלואידים, סטרואידים, גליקוזידים וחלבונים שנמצאו בקני שורש, בעלים ובפרחים (Kaššák 2014). חומרים אלה יכולים לשמש ליצור תרופות שונות.

אבישי מ. (אלון ע עורך) 1983. החי והצומח של א"י אנציקלופדיה שימושית מאוירת. משרד הביטחון, החברה להגנת הטבע. כרך 11 עמ' 242

זהרי מ. 1978. כל עולם הצמחים מהדורה 3. עם עובד עמ' 614-617

פינברון-דוּתן נ. דנין א. 1991. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א. 2005. צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה

Abdel Samad N. Dagher-Kharrat MB. Hidalgo O. El Zein R. Bouchra Douaihy B. Siljak-Yakovlev S. 2016. Unlocking the Karyological and Cytogenetic Diversity of Iris from Lebanon: Oncocyclus Section Shows a Distinctive Profile and Relative Stasis during Its Continental Radiation PLoS One. 11(8): e0160816 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov>

Feinbrun-Dothan N. 1986. Flora Palaestina Israel Academy of Sciences and Humanities Jerusalem. Vol.4

Kaššák P. 2014. Screening of the chemical content of several Limniris group Irises. Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry 3 (2):11- 14

Sapir Y. Shmida A. Ne'eman G. 2005. Pollination of Oncocyclus irises (Iris: Iridaceae) by night-sheltering male bees <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>

Siljak-Yakovlev S. Pustahija F. Šolić EM. Bogunić F. Muratović E. Bašić N. Catrice O. Brown CS. 2010. Towards a database of genome size and chromosome number of Balkan flora: C-values in 343 taxa with novel values for 252. Adv. Sci. Lett. 3:190-213. [Google Scholar

<http://www.theplantlist.org> The Plant List

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2021 איריס ארם-נהריים *Iris mesopotamica* רב שנתי בעל פרחים

תכולים (מאי 2021) , פורחי החודש, כתב-עת "כלנית", מספר 8.

[/https://www.kalanit.org.il/iris-junonia-may-2021](https://www.kalanit.org.il/iris-junonia-may-2021)

=====

=====